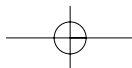
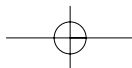
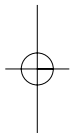
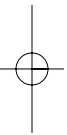
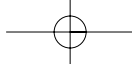

פרק ב' הווי דתי ודמויות

דת ומסורת בקימפולונג – יוסף (יולקו) קליין
בתי־כנסת בעיר קימפולונג – ישראל רוזנטל (איזי)
מעשה ברב ובשוחט – בן ציון פישלר
הרב רפאל המר – ארני שפטר
לזכר הרב ד"ר וולף מישל – ד"ר אליאס שטיין
לזכר הרב רובין – ד"ר שמואל רובין (שמלקה)
זכרונות על הרב הגאון יוסף רובין זצ"ל – הרב אפרים גוטמן
ולוול שויחט ובנו יענקל שכטר אמני הרינה והתפילה בקימפולונג –
אברהם (עדי) נידרהופר
נעימותיו של יענק'ל שכטר – אמיל סיקולץ
החינוך המסורתי ב"חדר" – יחזקאל הולדנגרבר
בית הקברות היהודי בקימפולונג – ארני שפטר

יוסף (יולקו) קליין

דת ומסורת

בקימפולונג שרר גיוון רב באשר לגישת יהודי המקום לדת ולמסורת יהודית. היו ביניהם יהודים דתיים ממש, בלבוש מסורתי, זקן ופיאות ו"שטריימל" בשבת. אלה היו מיעוט והרוב היו יהודים ששמרו על אורח חיים מסורתי, מי פחות ומי יותר. כמובן שהיה קיים תהליך מסויים של חילוניזציה, כלומר דור הצעירים היה פחות אדוק בדתו מדור ההורים. היו כאלה שהתפללו כל יום ואחרים התפללו רק בשבתות ובחגים והיו גם כאלה שבאו לתפילה רק בימים הנוראים: בראש השנה וביום כיפורים. כמעט כולם דאגו שילדיהם ילמדו מלבד לימודים חילוניים, גם קצת "יידישקייט", לרוב ב"חדר" או לפחות אצל מורה פרטי. היו כמה מלמדים ותלמידיהם יספרו על לימודיהם ב"חדר". קיים מסמך רשמי חתום על ידי פישל סובה, יושב ראש ארגון "תלמוד תורה" (כבר משנת 1947), שבו הוא שוכר את משה פויארוורגר, בן מרמורש, ללמד תורה לילדי היהודים. המסמך מאושר על ידי נוטריון רשמי. במסמך מפורטים התנאים שבהם מתחייבים שני הצדדים. מלבד המלמדים הרשמיים היו קיימים מורים פרטיים שלימדו את בניהם עברית, תנ"ך ופה ושם אפילו קצת תלמוד כגון המורה קופשטיין, או הבחור שהובא מטרנסילווניה על ידי הרב רובין.

בתי-כנסת

בקימפולונג היו קיימים בין שתי מלחמות העולם חמשה בתי-כנסת, רובם במרכז וחלק בשכונות: (1) **בית הכנסת הישן (די אלטע שיל)**, העתיק שבבתי התפילה של קימפולונג. בשנת 1930 שופץ והורחב. כיום הוא משמש כמרכז של הקהילה היהודית של קומץ היהודים שנותרו עוד בקימפולונג. (2) **בית הכנסת "תלמוד תורה"** שנבנה בחצר של בית הכנסת הישן. פעלה להקמתו משפחת סובה. פישל סובה היה גם ראש הארגון של תלמוד

תורה. פעלו יחד עם משפחת סובה המשפחות: אברהם גינגולד, שפטר, פכט, פישלר ועוד. בית כנסת זה נהרס עם בניית בתים גבוהים בקימפולונג בימי המשטר הקומוניסטי. (3) **בית הכנסת "הטמפל"** שכן במרכז העיר ונבנה ביוזמת המשפחות דראך והולדנגרבר, מבין המשפחות הוותיקות בקימפולונג. (4) **בית הכנסת בשכונת סיכלה המרוחקת.** (5) **בית הכנסת**

די אלטע שיל (הכניסה לעזרת נשים).
ברקע נראה בניין חדש שנבנה במקום שבו היה בזמנו
בית הכנסת "תלמוד תורה" שהשלטונות הרסו אותו.

בשכונה קאפול-סאטולוי. היה קיים גם **שניידערישע שיל** (בית הכנסת של החייטים), שהיה חלק אינטגרלי מבית הכנסת הישן. במסגרת הקהילה פעלו המרחצאות העירוניים ובהם גם מקווה-טהרה שהשתמשו בו היהודים הדתיים. מנהל המקווה היה משה כ"ץ. לאחר מותו ניהלה אותו אלמנתו יטי.

בית הכנסת הישן בקימפולונג "די אלטע שיל". ברקע נראה בית המלון החדש "זימברול".

רבנים

עד כמה שידוע לנו פעלו בקימפולונג ארבעה רבנים כרועים רוחניים ואלה הם: **הדיין גראסמאן**, והרבנים **המר, מישל ורובין** זכרונם לברכה. בהמשך נפרסם כתבות על אישים אלה ועל פעלם.

השוחטים

מקצוע השוחט הוא שם דבר בעיירה יהודית. מצד אחד שוחט הוא כביכול מקצוע בנאלי, ומצד שני הוא נחשב ל"כלי-קודש". לפעמים הוא עובר לפני התיבה. גם לבושו החסידי מבדילו משאר הציבור.

בקימפולונג פעלו שני שוחטים: האדום – **פנחס ראוכורגר** ("דער רויטער שוחט) והשחור (דער

"די אלטע שיל". מראה מהחצר (ברקע הבית של רוזנר)

שווארצער שוחט) – פריד היה שמו. יש להניח שאדום ושחור היו זקניהם. פריד, השוחט השחור מוצאו היה מטרנסילבניה. הוא היה גם "סופר", כלומר כתב מזוזות ותפילין, וגם מוהל. השוחט האדום מוצאו היה מגליציה, מהעיירה הורובנקה. בנוסף לשני השוחטים הללו, הגיע לקימפולונג השוחט משה נוימן מבריאה. עד מהרה הצטרף לקהילה ועבד כשוחט וכן שימש גם כחזן בבית הכנסת "תלמוד תורה". כן פעל כשוחט, גם השוחט לייבוביץ.

ה"טמפל" בקימפולונג

חזנים ובעלי תפילה

מלבד החזן יענקל שכטר המפורסם, שקולו מהדהד עד היום בלבבות אנשי קימפולונג, הוא ואביו, ולוול שויחט (שכטר) המפורסם, היו מוכרים כבעלי תפילה שקולם ערב, האנשים הללו: הכטלינגר אפרים ב"טמפל", יענקל שכטר (רק בחגים) ב"טמפל"; פנחס ראוכברגר (השוחט), משה מוזר, משה שניידר בבית הכנסת הגדול; משה קרמר, משה נוימן וליבלע פישלר ב"תלמוד תורה".

היו גם אי אלה תופעות של חסידות, קשורים בעיקר לחצרות ויז'ניץ וסאדאגורה. מספר על כך ישראל רוזנטל: "התנועה החסידית מצאה את מקומה בקימפולונג. אני זוכר את ביקור הרבי מסדאגורה בעירנו, בשנת 1929. בכל מקום ובהרבה בתים שררה אווירת חג. כל העיר היתה מלאה אורחים, תושבי הכפרים והערים הסמוכות שבאו להשתתף באירוע. יהודים רבים התכנסו בבית שבו התאכסן הרבי, אפילו כאלה שנקראו חילונים. כולם באו בלילה האחרון לשהיית הרבי בעיר, לקבל את ברכתו. כל הלילה היה הרבי עסוק בקבלת החסידים ובחופץ רקדו חסידים במעגלים." בביקוריו הבאים של הרבי השתנו פני הדברים. בגלל שנאת יהודים שגאתה, השתנתה האווירה.

מספר מילו הוימן: "סבא אברהם הוימן היה דתי מאוד, חסיד סאדאגורה. אני זוכר אותו איך שהיה מרים את מקלו וצועק 'שבת!' כל אימת שהיה מבחין אצל יהודי כלשהו חריגה מחומרות שמירת השבת."

מוסיף יחזקאל הולדנגרבר: "אני נזכר ב'שלוש סעודות' (שלישידס, בפי העם), שבת לעת ערב בבית־הכנסת הקטן שלנו בסיכלה, כאשר "הבאן-מייסטר" (מנהל רכבת) וגנר (סבא של ריטה), מספר את סיפוריו על מלחמת העולם הראשונה, על מעללי הגבורה שלהם ועל הקיסר פרנץ-יוסף, ירום הודו, עליו השלום. את הסיפורים על הקיסר היו מספרים ביראת הכבוד וכולם היו מומחים לשלוחות המשפחתיות השונות של בית המלוכה והקיסר, כולל מעשיהם ואהבותיהם. הם נזכרו בגעגועים ב"פרידנס-צייטן", כלומר ימי השלום שחלפו עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ושוב לא חזרו הימים ההם לתיקנם המלא, כאילו טרם נעשה השלום, עליהם היו מספרים כעל ימי אושר שהיו ונעלמו ושוב לא חזרו.

ושוב שרים זמירה של "שלוש הסעודות" בציפיה לצאת השבת. על משפחת גלבר מבריאה מספר פופל, פרופ' ד"ר עמנואל: אדולף גלבר 1869–1926 הוא האיש שהקדיש פינה באחוזתו לבניית בית־כנסת ודאג גם לספר תורה. הודות לו, כמאה יהודי בריאה – כפר במרחק 28 ק"מ מקימפולונג יכלו לקיים מסורת ישראל. כן דאג לשוחט עבור הקהילה בבריאה ול"חדר" עבור ילדי המקום עם מלמד בשכר.

רוזנטל ישראל (איזי)

בתי־כנסת בעיר קימפולונג

- הבה ונכתוב על שלושה מבתי הכנסת שפעלו בעיר:
- בית הכנסת הישן, הגדול "די אלטע שיל" כפי שנקרא בפי התושבים;
  - בית הכנסת "תלמוד תורה";
  - בית הכנסת של חברת גמ"ח (חברת גמילות חסדים) "הטמפל" כפי שנקרא בפי רבים (בגרמנית או ביידיש).
והנה תולדות בתי־הכנסת:

"די אלטע שיל"

בית הכנסת הגדול ("די אלטע שיל") נבנה שנים רבות לפני מלחמת העולם הראשונה, בזמן כהונתו כרב של ר' רפאל המר, ראשון הרבנים של העיר. הוא שופץ והורחב בשנת 1935 בתקופתו של עו"ד ארקדיוס בר כראש הקהילה.

"די אלטע שיל" בית הכנסת הישן כפי שהוא נראה כיום.

בבית הכנסת הישן נמצאה גם עזרת נשים ותנור חימום לחורף. התפללו בו מדי יום ביומו, בוקר וערב. הוא שימש לא רק כמקום תפילה, אלא גם כבית מדרש וכבית ועד למטרות שונות. היו כאלה שלמדו בו תלמוד בשבתות, היתה קיימת בו ספריה עם תלמוד ושאר ספרי קודש.

גם אירועים משפחתיים וציבוריים התקיימו בבית-כנסת זה. אני זוכר למשל את יום האזכרה לבנימין זאב הרצל ולחיים נחמן ביאליק.

ביום פתיחת הלימודים בבית הספר היסודי, הלכנו לאחר הפתיחה: התלמידים הנוצרים לכנסיה ואילו אנחנו, היהודים, לבית הכנסת הגדול. הרב רובין קיבל אותנו ודיבר לפנינו. הוא היה אומר ששלושה בתים מעצבים את דמות היהודי: בית ההורים, בית הספר ובית התפילה והמליץ בפנינו לבקר תכופות בבית התפילה.

במשך השנים התרחקתי מן הדת והאמונה, אבל נשארתי שומר מסורת ומבקר בבית הכנסת בשבתות ובחגים. לדעתי, שבת או חג בלי בית-כנסת זה כמו אוכל בלי מלח.

הרב רובין, רב העיר היה המנהיג הרוחני של קימפולונג. בשנות הגימנסיה לימד אותנו לימודי דת וחייב אותנו להשתתף בבית-הכנסת בקבלת-שבת. אחרי התפילה נוצרו מעגלים ששוחחו בענייני דיומא, עד שהתפזרו.

בראש השנה וביום כיפור שררה בבית-הכנסת אווירה של חגיגות והתרוממות הרוח. לתיאור האווירה שם יש צורך בסופר דגול.

לנגד עיני עומדת דמותו של חיים יששכר שיבר, סבו של בובי שיבר, המתפלל המבוגר ביותר בבית הכנסת, יהודי מן הדור הקודם, בעל זקן לבן וארוך. אני זוכר אותו פותח את ארון הקודש לפני ההקפות, בשמחת תורה, בפסוק: "פתחו לי שערי צדק!"

בעל השחרית ביום כיפור וראש השנה היה יהודי בשם דויד (דודל) בזנר. כל המתפללים אהבו את קולו החזק והערב כשפתח ב"המלך..." דודל בזנר, לשעבר סוחר תבואה מצליח, התפלל בהתנדבות. נכדיו וניניו נמצאים בארצות הברית וכפי שנאמר בספר הזיכרון שלנו – הם דתיים.

התוקע בשופר בראש השנה היה הרב רובין והשוחט ראוכוורגר, שהתפלל מוסף לפני התיבה, היה חזן רגיל, בינוני.

בכל שבת אחרי הצהרים התקיימה סעודת "שלוש-סעודות". המתפללים תרמו חלות, דגים מלוחים ושתייה (שנפס). מנהג זה נשתמר. כשביקרתי בקימפולונג בשנת 1973

ארון הקודש

הוזמנתי ל"שלוש-סעודות", אלא שמספר היהודים בעיר הצטמצם.

גבאי היה משה שניידר במשך שנים רבות. פעל הרבה גם משה מוזר, יהודי בקי בתורה ובתלמוד, מאיר קיסמן תעשין עשיר שתתם הרבה כסף לבית הכנסת; התכשיטן באומגרטן, יהודי משכיל, שנפטר בגיטו מורפא עם בתו עורכת-דין. מתפללים נוספים היו: שמעון רוזנטל, דודי שאול באואר, לייב טמלר סבו של ארני שפטר, דוד פיסטינר, אביו של יעקב פיסטינר, חסקל פולק, אביו של קלמן פולק, האחים יעקב ולאון באר, שלמה אוסטפלד, גלזברג זונציו, דיסטפלד ברל, מנדלוביץ שמואל, כץ משה, קרייזל אדולף, טרטר יוסל ובר חיים, החזן המפורסם ינקעל שכטר, ולו הרלינג, וסרמן מנדל, זומר זיגמונד, יעקב ואהרון הורוביץ. ועוד רבים אחרים שאיני זוכר אותם, יהא זכרם ברוך!

הגבאי מוזס שניידר

היה קיים גם בית-כנסת של החייטים (שניידערישע שיל) שבו התפלל ה"פרולטריון" שלא חש בנוח בין ה"בורגנים". גבאי בית הכנסת הזה היו שני חייטים,

ז"ל. אחד מהם רזה וגבוה בשם זיגל מרדכי, אביו של ד"ר זיגל השני – נמוך קומה ושמן בשם נדלר, אב לפרופסור מארצות הברית. תפקיד נוסף של נדלר היה: האחראי לסעודה-השלישית. הוא זה שחילק את האוכל למשתתפים.

חברי המנין הזה קיבלו חדר משלהם בתוך בית הכנסת הישן ושם התפללו. זה היה חדר צר ובו כעשרים מקומות ישיבה. בין מתפללי בית כנסת זה היו: הלפר איזק, לנדסקרונר זיגמונד, נדלר, שטנגר ועוד רבים שאת שמם איני זוכר.

הנשים התפללו בעזרת נשים של בית הכנסת הישן. מנהיגם הרוחני של מתפללי בית-הכנסת של החייטים היה זליג בוהורוצ'נר (Bohoroceaner), יהודי נמוך קומה, בעל זקן אדום, זגג במקצועו, אב לשלוש בנות יפות. זליג אהב כוסית...

היה לו קול ערב והתפלל ברגש. אבי ז"ל סיפר, כי הרב מישל אמר פעם: כששומעים את תפילתו של זליג, בלי לראות את פניו, נהנים מתפילתו...

חודש תשרי היה החודש של זליג, אז שהה בבית הקברות וערך "אל מלא" לכל דורש. היה אכלן ממדרגה ראשונה. לחתונות, בריתות-מילה או בר-מצווה היה מופיע בלי הזמנה, היה מתיישב על יד הרב רובין, שרק טעם כזית מן המנה היפה שקיבל, את השאר חיסל זליג. זליג סיים את צלחתו ועבר לצלחת הרב. ואל תחשבו שלא היה מוכן נפשית למנות נוספות.

בליל פורים אחד, הייתי בדירתו של דוד פיסטינר שגר אצלנו בשכירות. אורח של פורים נכנס. זה היה זליג, שבא לקבל את דמי-פורים. בדירה עמד ריח של כרוב, הכרוב הממולא "הולישקס", שנוהגים לבשל בפורים. זליג עמד במקומו ופרץ בבכי. אמר שאשתו חולה ואינה יכולה לבשל לו. מששמע זאת דוד פיסטינר ציווה להביא מנה הגונה של "הולישקס" ליהודי הרעב. אני בטוח שזליג חזר על "הפורים שפיל" הזה בבתיים רבים. למרות הכל, יהא זכרו ברוך!

על בית הכנסת תלמוד-תורה:

זה היה בנין חדש יותר ונבנה בחצר בית הכנסת הישן. בשנת 1973 בביקורי בקימפולונג, כבר נהרס. בבית כנסת זה היו שני אולמות וגם עזרת נשים, אולם יפה עם ציורים. כן נמצאו בו ארון קודש ורהיטים יפים. התפללו בו רק בשבתות ובחגים. האולם השני היה פשוט למדי ובו תנור חימום. הוא שימש כ"חדר". לימדו שם המלמדים משה איציק משה יוסל. גם אני למדתי שם. חזן בית הכנסת "תלמוד תורה" היה משה קרמר, משגיח על כשרות הבשר מטעם הקהילה. המנהיג הרוחני היה בעל מכולת בשם הלפר, יהודי מלומד. עד כמה שזכור לי בין מתפללי בית הכנסת "תלמוד תורה", היו: אברהם יצחק ובנו מילו, גינגולד אברהם, סובה משה ובניו פישל, בומרל ופילוק, שמואל ויז'ניצר, לייבלה פישלר, נידרהופר מילו וגודל, שפטר קופל ובניו מילו ושלומציו, צנטנר זכריה, סולומון ועמנואל פכט, בלום ישראל, דינר אדולף, הוימן וולף ועוד מתפללים שאיני זוכר אותם.

"תלמוד תורה" בקימפולונג לאחר טרנסניסטריה 1948. יושבים מימין לשמאל: פילוק סובה, איזק הלפר, שויל באואר, הרב פוירוורגר, השוחט פנחס ראוכורגר, בנימין לנג, בומרל סובה, ליבל'ה ראוכורגר. בעמידה: ולו הרלינג וילדים – התלמידים שחלקם עומדים.

בית הכנסת ה"טמפל" של חברת גמ"ח

זה היה בית הכנסת החדש ביותר בעירנו. בני משפחת יוסל ויונס הולדנגרבר, וותיקים בעיר, היו מייסדי ה"טמפל" והגבאים... גם כאן היו שני אולמות. אולם אחד מפואר, ארון קודש מרשים ורהיטים יפים. אולם זה היה סגור כל החורף. התפללו בו רק בחגים ובשבתות. אולם נוסף, פשוט יותר, ובו תנור חימום. שם לימד יהושע מכלוביץ את הילדים ובו התפללו בשבתות.

בחגים עבר לפני התיבה יענקל שכטר המפורסם, בנו של ולוול שויחט. הוא נעזר במקלה מאד מוצלחת... המנהיג הרוחני היה אפרים הכטלינגר, ציוני נלהב, בקי בתלמוד ובכלל ביהדות. הוא האיש שיסד את סניף מזרחי בעיר. מתפללים נוספים היו: דראך דוד ובנו מילו, גרף יונס, האוזירר ברטהולד, ונגר משה, לינדנבאום יוסף, האחים מנדל ואלי פנר, קלופר ובניו חזקאל ומאיר, בלייזים נפתלי, טאוב זיגי, נוישץ אינגן, קרל מהט, דרפל ברונן, לנדמן וולף ובנו זיגו, מרדלר יעקב, ריפל אייזיק, שוסטר מאיר ורבים רבים אחרים שאת שמם איני זוכר.

ארון הקודש ב"טמפל"

בן-ציון פישלר

מעשה ברב ובשוחט

בחודש שבט תר"ב (1842) שהה בקימפולונג ר' ישראל פרידמן מרוז'ין (1796–1850), שריכוז סביבו אלפי חסידים, קודם במקום מושבו באוקראינה ולאחר מכן ביתר שאת, במקום כהונתו בעיירה סאדאגורה (בוקובינה)¹. שהותו בקימפולונג קצרה הייתה: עוד תחנה בדרך הבריחה משלטונות רוסיה. בין חסידיו הרבים (סדיגערער חסידים) היה גם ר' מרדכי גראסמאן, אב בית-הדין בקימפולונג. והנה בא היום והרב גראסמאן הודיע ברבים, ששחיטתו של השוחט המקומי אינה כשרה וכל יהודי מאמין ירחק ממנה. לא הועילו הבקשות, ההשתדלויות למענו, וההוכחות שהאיש ירא שמים ובר-לבב – הרב בשלו.

הקימפולונגאים נענו לקריאתו של הרב והדירו רגליהם (קרי: שחיטתם) מהשוחט, וזה האחרון, עם בני משפחתו, רעבו ללחם. ומושיע – אין. בין החסידים היו כאלה שלא ראו בעין יפה שנשבר מטה לחמם של תלמיד חכם ומשפחתו, וסיפרו את המעשה לרוז'ינער. הרב התרשם מדברי "הסניגורים", שתיארו הן את אב בית-הדין והן את השוחט כיהודים ללא רבב, בני תורה ומצוות ובמשפט אחד: "פאר גאט און פאר לייט".

הוא זימן אליו את הר"ם (הרב מרדכי) גראסמאן ושאלו על מעשיו, התנהגותו, אורח חייו וכשירותו של השוחט. על הכול ענה ר' גראסמאן בחיוב. תהה הרוז'ינער ושאלו: "אם כך הדברים, תמה אני, מה ראית להורות להחרים את השחיטה של השוחט המסכן?" הר"ם גראסמאן ניסה להתחמק מהתשובה והחריש. דחק בו הרוז'ינער ולבסוף נתרצה. בדחילו ורחימו, ולאחר היסוסים רבים הוא סיפר לר' ישראל מה הביאו לכך. והמעשה שהיה כך היה.

האדמו"ר מסדיגורה, הוא ר' ישראל מרוז'ין, נהג מלכות בחצרו ומחוצה לה. רבים קיבלו התנהגות זו בהכנעה כדבר מובן מאליו, ואף התפארו בעושרו ובגינונים שליוו את כל צעדיו²; אך היו גם כאלה שלא ראו בעין יפה אורח חיים זה, שגבל לדבריהם בראוותנות שאינה נאה ליהודי, לא כל שכן לאדמו"ר. ביניהם, מתברר, היה גם השוחט מקימפולונג, שחיווה דעתו זו באוזני אב בית הדין. הרב גראסמאן נפגע מדברי השוחט על רבו ולא היה מוכן לסלוח לו. זאת סיבת החרם שהטיל על השוחט...

ר' ישראל האזין לדבריו בכובד ראש ופסק: עליך לחזור לקימפולונג ולהודיע ברבים, ששחיטתו של השוחט כשרה – אין בה דופי. יתר על כן: עליך לדאוג שיחזירו לשוחט את כל הכסף שהפסיד מזה שהחרימוהו.

(1) על ר' ישראל מרוז'ין ראה דוד אסף: דרך המלכות – ר' ישראל מרוז'ין, ירושלים תשנ"ז. קימפולונג מזכרת בו בעמ' 199–200.

(2) אגב: עוד לפני בואו לסאדאגורה הגיעו דיווחים למחלקה השלישית (היא הבולשת דאז) של רוסיה, שהוא רואה את עצמו כמלך המשיח, דבר שהוסיף שמן למדורת השטנה ואילץ אותו להבריח את הגבול (בעזרת יהודי מסוצ'יאווה, הוא ר' נתן שמעון הורוביץ משאץ).

ואכן כך קרה. הקהילה שילמה לשוחט את המגיע לו, וכך נשאר ללא נושים, ובני קימפולונג חזרו אליו כמקודם³.

*

אך בזה לא תם הסיפור. הרב גראסמאן לא יכול היה לסלוח לשוחט את "פגיעתו" באדמו"רו, ולא היה מוכן להיזדקק לו בענייני שחיטה. ואיזה מוצא אלגנטי מצא הרב? הוא ארז את חפציו הדלים, ועם כל בני משפחתו עלה לארץ ישראל. זאת הייתה דרכו להיענות לצו רבו ועם זה לא לעבור על מה שגמל בלבו. עם הגיעו לארץ השתקע בצפת ובה גם נפטר. בנו עבר לירושלים ואנשי השכונה, מתפללי בתי הכנסת וחסידים מכל הזרמים הכירוהו כ"ר' יצחק דוד גראסמאן בר' מרדכי, שהי' [ה] אב"ד [אב בית דין] דק"ק [של קהילת קודש] קומפלינג" (ראה החותמת בסוף הרשימה), או בקיצור: ר' יצחק דוד קאמפלינגר. נינו, הרב ישראל גרוסמן, החי בבתי ורשה בירושלים, הוא זה שסיפר לי מה הניע את אבי סבו לעזוב בפתאומיות את עיירתו ואף סיפק לי את (צילום) החותמת – ועל זאת אנו חבים לו תודה.

*

מיניה וביה למדנו שכבר לפני שנים רבות היה בית דין בקימפולונג הקטנה. על ההיסטוריונים לנבור עתה בארכיונים ולנסות להציל מתהום הנשייה את דברי ימי קימפולונג ויהודיה, שאנו יודעים עתה שחיו חיי קהילה מלאים כבר לפני למעלה מ-150 שנה.

(3) גרסה שונה מובאת במאמרו של ר' מרדכי גרליץ "אספקלריה המאירה" בהמודיע, ז' באדר א' תשנ"ז, עמ' כ"א.

ארני שפטר

הרב רפאל המר ז"ל

קימפולונג לא הוציאה מקרבה רבנים. לא פעלו בעירנו ישיבות. בדרך כלל היו מובאים רבניה ממרכזי תורה: מטרנסילבניה ומפולין.

המידע שבידינו קובע, כי הרב הראשון של הקהילה היה הרב רפאל המר, שכהן בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה העשרים. לא ידועה לנו השנה המדוייקת שבה עלה על כס הרבנות בקימפולונג.

הרב המר היה גאון בתורה ובעל השכלה אקדמית. במשפחת הרב נולדו חמישה ילדים: ארבעה בנים ובת אחת. הרב הקפיד להעניק לילדיו גם השכלה תורנית וגם השכלה אקדמית. בבית הרב דיברו עברית.

הבן משה, שנשא בתואר רב, היה רופא במקצועו. עלה ארצה בשנות השלושים. בין השאר היה רופאו האישי של הרב הגאון המפורסם ה"חזון איש". הבן מאיר עלה גם הוא ארצה ועסק במקצועו כרופא שיניים. הבן חיים היה גם הוא רופא ורב.

הבן יששכר היה רופא ידוע בקימפולונג וגם נשא תואר של רב. הוא ניספה בדרך לטרנסניסטריה. בנוי: רפאל ואמנון, מהנדסים במקצועם, חיים בישראל. הבת שהתגוררה בווינא, ניסתה בשואה.

הרב רפאל המר נפטר בקימפולונג, בשנות העשרים, ונטמן בבית-העלמין בעירו. קברו נמצא בתוך "אוהל" שהציבה במקום הקהילה היהודית, לאות הוקרה על תפקידו ופעלו.

דברים לזכרו של הרב ד"ר וולף מישל בשנת החמישים למותו – מאת תלמידו ד"ר אליאס שטיין

מתולדות חייו אנו למדים, שדוקטור וולף מישל נולד בעיירה סגרנץ (Sgrenetz) שליד לבוב, במשפחה יהודית ששמרה בקנאות על מסורת הדת היהודית. וולף הצעיר זכה לחינוך מחמיר. החל מגיל שלוש ביקר ב"חדר" השכם בבוקר ולא חשבו מה היו תנאי מזג האוויר. כשרונותיו המגוונים וכושר מחשבתו משכו תשומת לב. עוד בשנות ילדותו הרכה הוא נחשב לילד פלא. בגיל שש ידע לפענח כל טקסט בתלמוד שהיו מצביעים עליו. המשפחה החליטה שיהיה רב אורתודוקסי ולשם כך נשלח ללמוד אצל רב בדורוהוביץ. וולף נשאר בבית הרב במשך שבע שנים. הכל העריכו את הידע שאגר תלמיד זה. בגיל שמונה עשרה קיבל היתר הוראה מן הרב המקומי, כלומר הוסמך לרבנות. אך הוא סירב לקבל על עצמו את תפקיד הרב בקהילה כלשהי. הוא הקים בנק ושיתף פעולה עם אחיו בעסקים. פעילות זאת לא סיפקה את הנער הצעיר שנפשו יצאה ללימודים. רעייתו היא ששיכנעה אותו לוותר על עסקים ולהקדיש עצמו ללימודים. וכך עשה.

תוך תקופה קצרה סיים את הלימודים שאפשרו לו להתחיל בלימודים גבוהים. הוא נרשם לפקולטה לפילוסופיה ולשפות המזרח, בווינה. מההתחלה, בקורסים הראשונים, הצהירו מוריו שכבוד להם ללמד תלמידים כמוהו.

הוא המשיך בלימודיו בברלין. שם גם למד כתלמיד פנימי במוסד לרבנים. פעל זמן־מה כדרשן במקומות קייט בגרמניה. היה מבקר ומתיידד עם חוגים של אמנים וסופרים, וזכה להכרה בשני מרכזי האוניברסיטה בהם למד. בווינה נבחר כחבר כבוד בחוג "מרטין בובר". היה מרצה על פילוסופיה ופילוסופים. קצין בכיר בווינה, שהשתתף כשומע באחד הקורסים שלו, העיר: "יהודי פולני צריך ללמד קצין גרמני על הגל". בהערה זאת ביטא הערכה למורו הצעיר והקצין נשאר ידידו ומעריצו של מורו הצעיר. בחוגים שבהם ביקר הופיע מישל בנוכחות מקסימה ואלגנטית, מה שהביא לו כינוי של "גרף פולני".

את לימודיו סיים בברן בשוויצריה עם הציון הגבוה ביותר: "סומה קום לאוּדָה". תואר דוקטור השיג במחקרו על "תיאוריית ההכרה של הרמב"ם".

בתום לימודיו נפטר בווינה המורה שלו לשפות המזרח. מישל כתב את הספדו בשפה הערבית. כמחווה של תודה, שולחת לו אשת הנפטר במתנה את ספר הקוראן. לאחר זמן קצר מציעים לו שיאות לקבל תפקיד הדוצנט (מרצה) לשפות המזרח באוניברסיטת ווינה. מישל מסרב בהערה שמעדיף הוא להישאר בלב עמו היהודי. לתפקיד רב בקהילה היהודית ביוהנסבורג, הוא מסרב באמתלה שאינו רוצה לעזוב את אירופה ואת משפחתו הענפה. בתקופת מלחמת העולם הראשונה הוא מסרב לקבל על עצמו תפקיד של רב צבאי ראשי, כי "אינני מסוגל לעודד בני-אנוש להרוג איש את אחיו, כי הדבר נוגד את הקונצפציה ההומניסטית שלי".

רצה הגורל שיסכים, בשנת 1904, לקבל על עצמו תפקיד של רב המחוז קימפולונג, שבו נמצאו אז כאלפיים יהודים. בתפקידו זה, כמנהל רוחני במקומותינו, זכה לאהדת האוכלוסיה היהודית. הוא ניהל גם את משרד רישום האוכלוסין (כנהוג באוסטריה-הונגריה שכל ראש דתי ניהל את הרישום בבני עדתו), הוא שימש גם כפרופסור לענייני דת, היה מלמד בבית הספר של "יום ראשון" בתיכון דראגוש וודה, בבית הספר התיכון לבנות ובבתי הספר העממיים בקימפולונג ושל הסביבה כולה.

התעניינותו העיקרית היתה בחינוך רוחני של הנוער היהודי, ברוח התורה. הוא השמיע באוזני שומעיו מחרוזות של פנינים מן התורה והתלמוד.

נהג לומר שעליו להצביע על רעיונות עמוקים בתלמוד ולפרשן במובנם האמיתי.

אנסה להדגים את זכרו של הוגה הדעות הענק הזה, מול אלה ששרדו מן השואה העולמית ואזכיר את דבריו הנבונים בהזדמנות חגיגית, בהקמת בית-ספר גדול בקימפולונג. זה היה בשנת 1904, שנה שבה עלה על כס הרבנות. אז דיבר בפני הציבור שהתאסף, על הנוער, החינוך ותפקידי בית הספר. וכך אמר בתמצית: "הנוער הוא חוליית הקשר בין היצירה והיוצר. בית הספר, המורים והחברה הם היוצר; לכם, בני הנוער, מגיע התפקיד הקדוש להעביר לבאים אחריכם את מה שלמדתם בבית הספר, את החומר האצילי שנאגר בתאי המוח שלכם. כך נוצר באמצעות בית הספר גשר בין הנוער, אל יוצר-הכל ואל בני-האדם, למען

הרב ד"ר וולף מישל

ריסון יצרים פרימיטיביים של בני־האדם, למען חיזוק האנושי שבהם ולמען האצלתם, גם אם לעולם לא נגיע לבן־אדם מושלם". עברו שבעה עשורים מאז אמר את המלים הללו, אך מובנם עדיין מעסיק רבים מבין אלה שהקשיבו לו אז.

יש להדגיש שדבריו מצביעים על הדרך ליצירת ההומניות ברוח עשרת הדיברות. בהזדמנות אחרת, בשלושה ימי ראשון, בזה אחר זה, עסק בשיעורי הדת והרוחניות ובהתייחסות לחשיבות התורה בכלל טען, ש"התורה מתנגדת למצוקות של כל הזמנים ונשארה לנצח עץ־חיים. על ידי לימודה מלקטים פירות ורוח־חיים. היא תמיד לשד־חיים ומזוננו הרוחני. התורה מיוסדת על עיקרון האמונה באל ואהבת הזולת, רעיון יסודי השופע בכל הכתוב בתורה, מתחילתה ועד סופה.

באחד משיעורי יום הראשון, בא המורה שלנו לדת וסיפר בזעם שמי שהיה ציר ברייכסטאג בווינה או. פ., הגר כיום בסוצ'אווה, מאשים רשמית את היהדות ומפיץ את הרעיון שמשה רבנו, זה שהוריד לנו את לוחות הברית, הטיף כביכול לחוסר סובלנות כלפי דת אחרת. הרב השיב שאפשר להוכיח שזה לא נכון בעזרת התיאולוגים הנוצרים ולפי הטקסטים האורגינליים. המחוקק קבע שוויון עבור הגר בארצנו, בארץ המובטחת ומעניק לו זכויות אזרחיות ומוסריות. אפשר להוכיח זאת בטקסט בתנ"ך, בתפילות שלנו של כל הימים וכן במזמורי התהלים של דוד המלך. הגר שפירושו זר, שבא לגור בקרבך (ואין זה גר צדק שעבר ליהדות), הוא בהחלט כלול במעמד היתום והאלמנה בחלוקת לקט, שכחה ופאה. שוויון הגר הוא גם בנוגע לאהבת הזולת. "ואהבת את הגר", כתוב. תלמידי היקרים, ברצוני שתלמדו את ספר התורה שתוכלו להגן עליה ברוח "דברי האמת שבה". "פירוש התורה שלא כהלכה ממשיך להופיע, וכנראה שפירושים כאלה יופיעו גם בעתיד. הם תוצאת מחשבותיהם המעוותות של גורמים חסרי אחריות, הנמצאים בריב עם המוסר של כל הזמנים. דברי התורה בטוהרותם ונשגבותם הם מעל לכל ספק, כי התורה היא יסוד הקיום הרוחני והאתי של האדם".

הדוקטור מישל הסביר לנו כי משיח פירושו צדק סוציאלי לכל באי העולם בלי הבדלי גזע, דת או לאום, כי אנחנו כולנו יצירי כפיו של יוצר אחד. הצדק מסמל שלום נצחי בעולם ובטבע, כדברי הנביא יחזקאל. לשאלותינו באשר לאמונות טפלות, קיבלנו תשובה על סמך הכתוב בתורה, הדוחה כל אמונה טפלה. אין כאן המקום ולא הזמן שנתעסק בעמקות יתר בטיפשות הגלומה באמונות אלה.

הייתי רוצה להתייחס לאישיות כבירה זו, שאיננה עוד בקרבנו בקשר להישגיו בתיכון לבנות. אני נזכר בפורים. אנחנו, תלמידי התיכון, הלכנו לבית הרב, למורנו הדגול, לביקור מסורתי של פורים, כאשר הופיעו גם ארבע בנות בתלבושת הלאומית של המדינה. כדי שיזהה אותן כתלמידות בית־הספר התיכון לבנות, שאל הרב מי מהן יכולה להקריא את פרק קל"ז בתהלים בתרגום גרמני, ומי מסוגל לצטט את פרק י"ט וכך הלאה. ואז נשמעו קולותיהן הצלולים של המבקרות שציטטו את "על נהרות בבל, שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון". נערה אחרת הקריאה את "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע", והשלישית ציטטה את "מה גדלו מעשיך ד', מאד עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע זאת".

הרב מישל עקב אחר דבריהן הנלהבים של הבנות בחיבה ענוגה. היה חובב נלהב של ספר תהלים ושל איתני הטבע המהוללים בספר. בעמקי נפשו הרגיש, לעתים קרובות, הזדהות בדברי ההלל שבספר תהלים, יצירת דוד מלך ישראל. פעמים רבות היה מצטט מן התהלים. לא פעם היה מצטט מדברי הנביא ישעיהו אל העם: "שמעו שמים והאזינו ארץ,

כי פי אדוני דיבר: בנים גידלתי ורוממתי והם פשעו בי. ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע, עמי לא התבונן".

דברים אלה וטקסטים רבים אחרים, עמוסי חכמה, שהוא לימד אותם לתלמידיו, הביאו לתוצאות חינוכיות ברוח היהדות. הוא עורר בנו עניין בתנ"ך, לכן אנחנו מחיים בזכרוננו, במלאת חמישים שנים לפטירתו, את הרושם האצילי שהשאיר בנו המורה והמחנך שלנו. דוקטור מישל היה יהודי נחמד שכבש את הלבבות. אף פעם לא מיהר. לא דיבר במהירות. תמיד עמד לרשותו הזמן הדרוש. במלחמת העולם הראשונה, כפליט בווינה, תרם מבגדיו מלבושים לנצרכים. על פניו זרח תמיד חיוך. בדרכו לבית הכנסת או לבית הספר, הלך לאטו ובאמצע הרחוב, כשהוא מברך על ימין ועל שמאל את מכריו שפגש.

צניעותו ואהבת האמת שלו היו לדוגמה. לעולם לא הזכיר איש לרע, אפילו נפטר. במקרה כזה היה אומר: "את מעשיו הרעים לא אזכור ואילו מעשים טובים לא היו לו".

למרות הכל התנגדו לו החרדים בעלי גישה דתית קיצונית וזאת בגלל גישתו הרציונלית והמדעית בכל השטחים, כולל בשטח הדת.

ה' אלול תרפ"ג (1923) נפח ד"ר מישל את נשמתו האצילה. הלווייתו הפכה להפגנת אבל שבה השתתפו כל חוגי האוכלוסיה. ספד לו ליד קברו הרב מרגושס מוטר-הדורניי והרופא שרק זכה לתואר דוקטור לייב דיסטלפלד. בהזדמנות זאת צוטט מכתב ששלח נחום סוקולוב לקהילת קימפולונג בעלותו של ד"ר מישל על כס הרבנות: "עלה כוכב בשמי בוקובינה, אנא כבדו אותו".

אוהלו של הרב ד"ר וולף מישל ז"ל
בבית הקברות

קברו של הרב ד"ר וולף מישל ז"ל באוהל

הוא השאיר אחריו אלמנה, שתי בנות ושלוש עבודות כתובות בעברית. בתו הבכורה נמצאת בישראל, הלא היא הרופאה סלומיאה מישל גרינשפן. אחת מעבודותיו פורסמה בלבוב ושתיים בקיוב. כתבי היד של שתי עבודות נוספות הובאו מקיוב לישראל ע"י המו"ל רבינוביץ. הגברת ד"ר גרינשפן לא הצליחה עד כה לקבל לרשותה את העבודות הללו. קצין מטשקנט שהיה בעיר אשבת בטורקמניה, סיפר שראה את כתבי היד על שולחן הרב של אשבת ושמע את הרב מדבר על העבודות בהערכה רבה. בעת כיבוש בוקובינה על ידי הרוסים, במלחמת העולם הראשונה, יהודים בבגדי חיילים חיפשו את הרב, אבל הוא הצליח להימלט לווינה.

קימפולונג, 31 ביולי 1973.

ד"ר שמואל ש. רובין

לזכר הרב רובין, זצ"ל

אנסה למסור בקיצור את תולדות משפחתנו ובמיוחד של אבי ז"ל, שבשנת 1923 נבחר לרב ראשי בקימפולונג. כמו־כן נבחר לחבר במועצת המחוז, כנציג האוכלוסייה היהודית.

הרב יוסף רובין

בתפקידו כחבר המועצה המחוזית, התערב במיוחד בבעיות תעשיית העץ שבימים ההם היתה ברובה בידי היהודים. המועצה האיזורית החליטה למכור בכל שנה חלק משטח היער שברשות המחוז. היו כורתים את העצים בעונת החורף ואילו בקיץ היו נקשרים בולי עץ לרפסודות להשיטם בנהרות האיזור אל מנסרות. אבי, הרב רובין, היה קשוב למתרחש בקהילתו ודאג לעזור לבני עדתו.

בשנת 1931 יסד אבי את ארגון "שומרי שבת", בשיתוף פעולה עם הרב מצ'רנוביץ ושל יישובים אחרים בבוקובינה. בשנת 1934, כאשר הורע המצב הכלכלי, ורבים איבדו את פרנסתם, ארגן בשיתוף עם הרב ראטה ועם הרב הראשי בקישינוב, הוצאת עתון בשם "שומרי הדת". הם השיגו עזרה מן ה"ג'וינט", כגון הלוואות בלי ריבית לבעלי מלאכה במצוקה וגם עבור סוחרים שיאפשרו להם פתיחת חנות. כן הושגה באמצעות הג'וינט עזרה בקניית תרופות.

אבי היה מזכיר כללי של "שומרי הדת". בשנת 1935 נסע במשלחת של רבנים למשרד הדתות בבוקרשט, כדי למנוע חוק איסור השחיטה הכשרה ברומניה. אבי הוא שארגן

וניהל את המשלחת. היא נתקבלה על ידי השר שהבטיח לפתור את הבעיה ואכן, השחיטה הכשרה נמשכה.

בשנת 1940 ביום כיפור, בתקופת משטר הלגיונרים, אחד ממנהיגיהם בקימפולונג בשם ויסטיק יארהן ניסה להכריח את אבי לחתום לו, שנמצא דינמיט בארון הקודש, בבית הכנסת שבו התפלל אבי. אבי סירב לתת יד לעלילה זאת. הם איימו להרגו בתוך בית הכנסת ואבי ענה שהוא מוכן למות. למרות זאת לא ירו בו, אך לעומת זאת רתמו אותו כסוס לעגלה ונאלץ למשוך אותה ביום כיפור בכל העיר. אני עזרתי לאבי במשיכת העגלה. מאורעות אלה בקימפולונג שודרו ברדיו בי.בי.סי. בלונדון, בבוליטין הידיעות שלהם לחוץ לארץ.

באוקטובר 1941 עם גירוש יהודי בוקובינה, ארגן אבא עזרה ראשונה עבור המגורשים. הוועדה שלחה נוצרים לטרנסניסטריה להעברת העזרה. השתתפו בוועדה זאת: ד"ר זימר, עו"ד זילבר, לאופמן וולף ואחרים. הוועדה פעלה כל הזמן. לטרנסניסטריה נשלחה עזרה במאות אלפי לעי.

באוגוסט 1944, כאשר המלחמה עודה נמשכת אך רומניה יצאה ממנה, הקים אבי ישיבה ראשונה ברומניה, שהתקיימה עד שנת 1946. יחד עם הרב מבאקאו ארגן את "איחוד הרבנים". הצטרפו לאירגון זה רבני הונגריה וצ'כיה ואבי נבחר לראש האיחוד. בשנת 1948 הגיע אבי לארצות הברית ויחד עם הרב מבאקאו, ארגן את "גדר אבות" – ארגון שנועד לתקן את בתי הקברות שנהרסו. משלחת של אותו ארגון התקבלה ב־1970 על ידי שר החוץ של ארצות הברית. המשלחת ביקשה עזרה למען הפסקת הרס בתי הקברות היהודים בכל אירופה. כן ביקשו להצהיר על בתי־קברות כעל אתרים היסטוריים, לאחר שכמה בתי־קברות הפכו לגנים ציבוריים או שעל הקברים הקדושים לנו, נבנו בתים. בעקבות המבצע הפסיקו בהריסת בתי הקברות היהודיים.

ד"ר שמואל (שמלקה) רובין
בן הרב יוסף רובין

בשנת 1962 נבחר אבי כיושב ראש הדיינים בארגון הרבנים "בארה־פרק", ובתפקיד זה נשאר עד יום מותו ב־1980, בגיל שמונים. אמי זכרונה לברכה, נפטרה חמש שנים לאחר מות אבי, בגיל שמונים ושלוש.

ואשר לי, החל משנת 1952 אני חי במונטריאול. אני רופא ונמצא בקשר עם בית החולים היהודי ששייך ל"בית הספר הרפואי מקגיל". יש לי ארבעה ילדים, מהם שני בנים: מנחם רובין – פרופ' בקורנל – ראש המחלקה א.מ. 6 בניו־יורק הוספיטל, כתב יותר מ־15 מאמרים על מחלות עצבים, שהופיעו בכתבי עת של המקצוע. שלום רובין, רופא סטומטולוג בניו־יורק. בתי רנה היא בקטיאורולוגית, נשואה לרופא סטומטולוג בשם אדלר. בתי השניה, אביבה, נשואה לראדיולוג, ד"ר ברוקר, שהוא ראש המחלקה לאולטרסאונד בבית החולים בית־ישראל.

הרב אפרים גוטמן

זכרונות על הרב הגאון, ר' יוסף רובין זצ"ל, רבה הראשי של קהילת קימפולונג

הכרתי את הרב הגאון ר' יוסף רובין ז"ל מילדותי, כשהגיע לבוקרשט. היה זה בראשית מלחמת העולם השנייה – ראשית שנת תש"א. רומניה טרם נכנסה אז רשמית למלחמה כבת-ברית עם הצורך היטלר ימ"ש, אולם צבא גרמני כבר היה ברומניה ותפס עמדות והתכונן לצאת יחד עם רומניה למלחמה נגד ברית-המועצות. אווירה של שנאת מות ליהודים כבר השתררה. בעיר קימפולונג אירע דבר מזעזע. הפאשיסטים המקומיים העיזו לבוא לבית הכנסת בעיצומו של היום הקדוש ביותר ליהודים, ביום כיפור ולכפות על הרב להחליף סוס כדי לגרור עגלה. ההשפלה הנוראה הזאת הוכיחה באיזה מצב נמצאו אז היהודים ברומניה והרב עזב אז את קימפולונג והגיע לבוקרשט. שם נתקבל בכבוד ובהוקרה רבה ע"י היהודים ובפרט ע"י גורמים קהילתיים בכירים. כולנו קראנו לו "הרב של קימפולונג". הוא יסד בית-מדרש לתפילה וללימוד תורה וקרב הרבה יהודים שהפכו לקהילה מכובדת ובית המדרש הזה הפך למרכז של פעילות להצלת יהודים. מיד עם היוודע דבר גירוש יהודי בוקובינה ובסרביה לטרנסניסטריה, הקים ועדה של נדיבי לב ועסקנים מסורים, שאספו תרומות וארגנו משלוחי עזרה של כסף ותרופות לגולי טרנסניסטריה. היתה זו פעולה רבת ערך להצלת רבים מלגווע ברעב. גם אבי מורי הרב ר' צבי גוטמן זצ"ל, רבה של בוקרשט במשך 41 שנים, היה בקשר ידידותי הדוק עם הרב והצטרף לפעולות אלה. בבית המדרש שאבי זצ"ל יסד בבוקרשט להנצחת קדושי השואה, איתם נמנו גם שני אחיי הגדולים, יעקב ויוסף גוטמן הי"ד, שנהרגו בפוגרום בוקרשט בטבת תש"א, ינואר 1941, התרים יהודים ומסר את התרומות לוועדה שבראשות הרב רובין על מנת לשלוח אותן ליהודים בטרנסניסטריה.

פעולה חשובה מאד הצליח לבצע הרב רובין בימי השואה. גיסו הרב הגאון, הפוסק הנודע בשער בת רבים, הרב ר' משולם ראטה זצ"ל, היה אז רבה של צ'רנוביץ והוא נשאר שם. הרב הראשי, ד"ר מרק הי"ד, נהרג עם כניסת הגרמנים והרומנים לצ'רנוביץ בתש"א (1941) והרב ראטה ניצל. חייו היו שם בסכנה. ידוע שחלק גדול מיהודי צ'רנוביץ גורשו לטרנסניסטריה. חלק נשארו, אך כל הזמן היה חשש שגם הם יוגלו לאותם מחנות שחלקם הגדול של הגולים לא החזיק בהם מעמד וניספו. הקשר בין רומניה הישנה ובוקובינה נותק לגבי יהודים. אף יהודי אחד לא יכול לעבור את הקווים ולהגיע מיתר חלקי רומניה לצ'רנוביץ ואף יהודי מצ'רנוביץ לא יכול היה לעבור את הקו המפריד בין בוקובינה ושאר חלקי רומניה. למרות זאת הצליח הרב רובין לתכנן העברת הרב ראטה ואשתו, בדרך לא דרך, לבוקרשט בשנת תש"ג (1943). הצלחת מבצע זה עשתה רושם רב על יהודי בוקרשט וקהל רב בא לברך את הגאון וליהנות מתורתו ומאישיותו. באחת השבתות נתכבד לשאת דרשה בבית המדרש "מלבי"ם" והוא דרש במשך שעות. חוויה זו לא אשכח לעולם. כל הקהל שמילא את בית-המדרש מלבי"ם שתה בצמא את דבריו חוצבי להבות האש. אחרי כשנה וחצי, סידרו לרב ראטה ולאשתו נסיעה דרך בולגריה וטורקיה ומשם לא"י, שכידוע נתקבל כאן בארה"ק בכבוד גדול. אחרי קום המדינה נבחר כחבר בבית-הדין הרבני הגדול.

בתום השואה, יזם הרב רובין הקמת ישיבה בבית המדרש שלו שהיה מרכז לתורה ולתפילה ומקום סעד לפליטי השואה. הרב רובין חש שהמולך הקומוניסטי משתלט על רומניה והמשטר הדיקטטורי, הרודני, האדום ירדוף את המנהיגים הרוחניים והלאומיים היהודים, כמו בכל מקום ששם השתרר הקומוניזם. הוא מיהר לצאת מרומניה ועבר מעבר לים, שם קבע את מקום מושבו והמשיך בפעילות ברוכה להרמת קרן תורתנו הקדושה בין יהודים.

מה רבה היתה שמחת אבי מורי הרב ז"ל כאשר בשנת תשכ"ב (1962) אחרי שזכינו לצאת את גלות רומניה ולהגיע לאה"ק, ביום בהיר אחד הופיע לפניו הרב רובין כאורח בארץ והתארח בביתנו. הוא יזם אז הקמת ארגון רבני לפעול לתיקון, גידור וניקוי בתי עלמין באירופה בקהילות שנחרבו. אורגן אז כינוס רבני רב־משותפים בבית הכנסת הגדול בת"א ובראש ישבו הרב הראשי הגאון אונטרמן זצ"ל, הרב ידידיה פרנקל ז"ל (שהיה אחר כך הרב הראשי של ת"א), הגאון ר' חיים דוד הלוי זצ"ל (שהיה אז רבה הראשי של ראשון לציון ואחר כך הרב הראשי של ת"א) ואבי מורי הרב ז"ל, ישב על יד הרב רובין ז"ל. בכל מקום שהיה, ועד ימיו האחרונים, פעל הרב רובין רבות לטובת כלל ישראל ולהרמת דגל התורה והשאיר אחריו שם טוב כשם הגדולים. בכל מקום כינוהו בשם "רבה של קימפולונג". כבוד גדול הוא ליהודי קימפולונג שהיה להם רב משכמו ומעלה, כמו הרב יוסף רובין ז"ל. יהי זכרו ברוך!

עדי נידרהופר

ולוול שויחט ובנו יענקל שכטר אמני הרינה והתפילה בקימפולונג

שמי נידרהופר אברהם (עדי) ונולדתי בשנת 1930 בקימפולונג. ברצוני ששורות אלה יישמרו לדורות הבאים אחרי, פרטים אודות מוסיקה ליטורגית, מוסיקה שהרעידה את לבבות קודמי ושל בני דורי באמנות החזנות שיצרה, לדעתי, איחוד בלבותיהם של היהודים.

הדמות שהחדירה לנפשי את רוח ההומניות היתה דמותו של סבי ר' יענקל שכטר ז"ל, בן־אדם ישר־דרך, בעל נפש אצילית. הוא השמיע באוזני את שירתו מאז ששר לי שירי ערש ועד ליום פטירתו. גדלתי על ברכי הסבא. מפיו שמעתי והקשבתי ל"דוינות" רומניות ולתפילות בית־הכנסת.

סבא התפרנס מבית חרושת קטן לייצור מי־סודה וגם שתיה נוספת בבקבוקונים קטנים, עירוב של פטל ומי־סודה. בחורף, שבו שוק השתיה מצטמצם, מכר דגיגי "רוסלר" מתובלים בבצל ותבלינים. אבי סבי, הסבא רבא שלי, ר' ולוול שויחט ז"ל, זכה לתואר "החזן של בוקובינה", מפני שקולו הנהדר הדהד באיזור כולו. משנות ילדותי הסתקרנתי לדעת פרטים על גאוניותו במוסיקה. הוא הלחין נגונים מן היפים ביותר, שאין דוגמתם, והשמיע אותם בחגים ובימים הנוראים וחקרתי את כל מי שהכירו, כגון: סבי ואחותו, אמני, את לייבלה קליין ששר במקהלתו, וגם את מנדל פֶּנֶר, וכך נודעו לי פרטים על סבא־רבא, כי הרי גם מנדל פנר וגם אחיו שרו במקהלה שלו.

ולול שויחט – בעל נפש נדירה, חכם וצנוע, היה בעל שמיעה מוסיקלית נדירה. כאב למשפחה מרובת ילדים לא מצא תמיד פנאי לעסוק בהלחנה. טיוליו הליליים היו עבורו הזדמנות להשראה. למחרת בבוקר היה משכים קום והולך לבית-המטבחיים לעשיית עבודתו. בהפסקות, היה לוקח נוצת אווז, טובלה בדיו ורושם את המנגינות שהגה אותן בלילה. בבית סבי נמצאו תווים כתובים בידו עד לצאתנו לגירוש.

שניים מבניו היו לחזנים: סבא ואחיו לייבלה שכטר, שהיה חזן בבית הכנסת הגדול בצ'רנוביץ. במקהלת הסבא-רבא שרו מנדל ואלי פנר, לייבלה קליין, בובי קוך, פאלי מריאן ועוד, וכמובן סבא ואחיו.

במלאת לי חמש, שאלני סבא אם ארצה לשיר פסוק מתפילת "כל-נדרי". דברי סבא היו עבורי כדברי אלוקים חיים. אהבתיו מאז ילדותי ועד ליום פטירתו. סבא היה דתי, אך לא קיצוני. היה איש מודרני בגישתו ולא סבל יהודים שהשתמשו בתואריהם הדתיים כדי לסחוט כסף מבני-אדם.

יענקל שכטר, החזן המפורסם ורעייתו מרים

באחד הימים הזמין אותי לבוא לביתו לעת-ערב. "יבואו גם אחרים ונשיר יחד". אכן הגיעו ולוו הרלינג, ולוו וסרמן, שמחה הרלינג, מריאן סלומון זלמן (פלי) ודודי ורומרל. באו גם נוספים שאיני זוכר אותם. בין הבאים גם דודי סמי (שמחה) שכטר שלמד רפואה באיטליה. היה בא לעזור לסבא. ניגן בפסנתר והיה בעל אוזן מוסיקלית נהדרת כמו כל בני שכטר. זה היה קרוב לחגים. עבורי זאת היתה החזרה הראשונה של מוסיקה ליטורגית. טרם ידעתי לקרוא בספר התפילות. זוכרני ששלטה משמעת בלתי רגילה בקרב הבאים לשיר. סבתא חילקה לבאים כוס תה ופרוסת "לעקעך". סבא, שהבחין בהתרגשותי לקח אותי קרוב אליו. במטבח הקטן שלהם, התחיל תזמור הקולות. עבורו זה היה משהו חדש. (זה קרה בשנת 1935). טרם יכולתי להבין מה יצא מכל זה מבחינה מוסיקלית. פתחו ב"כל נדרי". סבא התחיל והמקהלה ליוותה אותו. היתה זאת מוסיקה מרנינת-לב שרק מאוחר יותר הבנתי אותה. התעמקתי בה כשהתחלתי לנגן על פסנתר. לסבא לא היה קול חזק, גם לא בעל מתח מיוחד. הוא הצליח לבצע ניגונים בצורה גאונית ובעדינות מוסיקלית שלא מצאתי אותה אצל חזנים רבים ומפורסמים. הוא עשה הרבה חזרות. עדיין מהדהדת באוזני, ההרמוניה המוסיקלית שניתן להשיגה לעתים רחוקות.

לנו, בני קימפולונג, התפילה בביצוע הסבא ומקהלתו נחשבה כקונצרט. זוכר אני שלאותה תפילה היו מגיעים רב־סרן רומני בשם פופוביץ ומושל המחוז. היו מושיבים אותם במזרח והם האזינו ביראת כבוד. היו באים גם מתפללים מבתי כנסת אחרים. כפי שהסברתי, סבא לימדני חרוז ראשון של תפילת "יעלה תחנונו". לסבא היה קולן. במחזור שלו נרשמו, באותיות עבריות, כל הסולמות הנחוצים לו. לוורומל שכטר היה קול חזק ומרחב ווקלי גדול. הוא היה הסולן העיקרי. לאחר מות דודי סמי (שמחה) שכטר, קיבל על עצמו את ניהול המקהלה.

קווי הנעימות שהקשבתי להן והתעמקתי בהם יישארו יצירות מוסיקליות מיוחדות במינן.

באוירה מוסיקלית כזאת גדלתי. כשאני כותב שורות אלה מהדהדות באוזני ההרמוניות של סבא. כפי שהסברתי לעיל, סבא לימדני בעל־פה את הפסוק הראשון מ"יעלה תחנונו", ששרים אותה בתפילת "כל נדרי". הציבור התפלל ואני עמדתי ליד סבא בלי לדעת מתי עלי לשיר את חלקי. משכתי את סבא בטלית ושאלתי: "זיה מתי תורי?" הוא סימן לי להיות סבלני. לפתע ראיתי שמוציא את הקולן, נתן לי את הטון ואמר: "תתחיל עכשיו!" חשתי ברטט שחדר לגופי. מרוגש כולי פחדתי שאעשה בושה. סבא התקרב אלי. פתאום ראיתי שגם דוד סמי על ידי. קיבלתי אומץ והתחלתי לשיר לבד, בקול הסופרן שלי. המקהלה ליוותה אותי. קשה לי לתאר מה חשתי אז. משסיימתי לשיר נשק לי סבא.

מאז לא עזבתי אף לרגע. גם בשארגורוד שרתי על ידו. בקימפולונג היו חזנים נוספים שעברו לפני התיבה להתפלל בראש־השנה וביום־כיפור:

הכטלינגר, משה שניידר, ראוכוורגר, ואולי גם אחרים, שאיני יודע עליהם. מצרף אני למאמרי קטע ממאמר שהופיע בעתון של הקהילה בבוקרשט. איש הפולקלור היהודי אמיל סאקולץ בא להקליט מפי סבא מוסיקה של בית־הכנסת. כן הקליט את מרים וסרמן, אחות הסבא, אמו של ולוו וסרמן, בעלת קול מיוחד במינו שידעה בעל־פה את כל נעימותיו של סבא.

עדי נידרהופר נכדו של יענקל' שכטר

בתפילת "ונתנה תוקף" יש קטע: "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר" את זה שר סולו ברומרל שכטר. חשת ממש את הנאמר בטקסט.
 הסבא רבא שלי היה מושפע מאוד מ"דוינות" המולדובאיות. סבא שהיה אהוב על אוכלוסית עירנו בלי הבדל לאום, היה הומניסטן עם חיוך מתמיד על שפתיו ומלה טובה על לשונו.
 בהלווייתו השתתפו בני כל הדתות שנמצאו בעיר קימפולונג, וזה היה מרגש מאוד.

אמיל סאקולץ

נעימותיו של יענקל שכטר

שוחחתי במאמר קודם על תפקיד החזן, או בעל התפילה שעובר לפני התיבה, כגורם עיקרי ביצירת מוסיקה ליטורגית וקאמרית בבית הכנסת. כן דיברתי על שני סוגים של העוברים לפני התיבה: הרבני והחזני, וכן דיברתי על קיומו של חומר מלודי מחייב, שמקורו במסורת (מה שנקרא "נוסח", "טעם טוב" וכו') ועל התערבות חופשית של ביצוע יצירתי של העוברים לפני התיבה. הזכרתי רגע כאשר השירה של בית הכנסת הולכת ונעשית חולין. יש ונעימה מסורתית יורדת את מדרגות אלמימר (בלמר) והופכת לשיר עממי של המוני בית-ישראל.

לפני כשלוש שנים שמעתי בקימפולונג-בוקובינה את החזן ר' יענקל שכטר, שגילו מעל שמונים שנה והוא שר נעימות שונות ויצירות שלמד מאביו ולוול שוחט. שמעתי ממנו "כבורת" על נעימה של "דוינה" מולדובאית. מה שהרשים ביצירת החזן הזקן, שהשתדל (בהצלחה רבה) להעביר בקולו גם את המיוחד בחלילית הרועה. הוא חיקה בקולו, בצורה מפתיעה, גם אי-אלה חזרות-קול של חליל רועים כשהוא מחקה בצורה נהדרת גם נגינתו של אותו כלי-נגינה עממי, עתיק היומין...

עלי לציין שלקחה בהשאלה של נעימות עממיות לא נעשתה במקרה. נלקחו רק אותם הקולות שהתקרבו לרגישות האופיינית של המבצע או אלה שלפי דעתו מדגישות ביתר שאת את תוכן התפילה. כן יש לציין את העובדה כי בדרך כלל הקולות החדשים שהוכנסו אל נעימות בית-הכנסת לא נשארו בצורתן המקורית, אלא עברו שינויים המתבקשים מעצם העברתם.

יחזקאל הולדנגרבר (Iechezkel Holdengreber)

החינוך המסורתי בחדר

ב"חדר" התחלתי ללמוד בגיל חמש, ראשון מלמדי היה היימן. המשכתי אצל לייביש טאטאר, מוישה יוסל גולדברג, המורה הורוביץ ובסוף אצל קופשטיין שלימד עברית. מכל מלמדי שמהם השכלתי, היה יוצא דופן לייביש טאטאר, היחיד שעשה שימוש ב"קאנצ'יק" (מקל קצר עם עשרים רצועות עור דקות). כעונש השתמש גם בכובע צילינדר עטור נוצות ומאחורי התנור היה תא־מאסר (קֶצֶ'רָה) חשוך. למרות כל כלי המשחית שלו, בטוחני שהיה בן־אדם טוב שאהב אותנו והתכוון רק לטובתנו.

ב"חדר" הרגשנו עצמנו כאילו בטריטוריה יהודית. שם גם התוודענו לסודות החיים ולבדיחות. בל"ג בעומר היינו יוצאים לטייל על הדייה (Deia) וכן טיילנו לארמון המלך בגיא (Valea) פּוֹטְנֵי. בדרך ל"חדר" מסיכלה ובחזרה, מרחק של קילומטר וחצי, התנכלו לנו ילדי הנוצרים בטענה שרצחנו את ישו שלהם. הם תפסו אותי, הרוצח, אז כבן 10–11 וטיפלו בי כיאה לרוצח, בכדורי שלג ובכדומה.

מעניין, לא התייחסנו לכל זה בחומרה; גם לא נשארנו משקעים בתוכנו. כמאמינים, כבנייה של "אתה בחרתנו" וכמי שמוכן לו בעולם הבא מנה מדג הלווייתן, חשנו את עצמנו בני מעלה לעומת הערלים חסרי הדעת, שאין להם כל חלק בפריבילגיות המצפים לבני עמנו אחרי מאה ועשרים... גם כיום אני משוכנע שאמונתנו זאת וקריאת־שמע לפני השינה, היו הטיפול הפסיכולוגי הטוב ביותר. העובדה היא שכולנו נשארנו שפויים.

אמנם לפי מושגי ילדינו ונכדינו חיינו בתקופה פרה־היסטורית, ללא אמצעי התקשורת של ימינו. חלקנו הגדול חיינו גם ללא חשמל ומים זורמים והשירותים היו מחוץ לבית. על רכב צמוד לא יכולנו לחלום, ובכל זאת ידענו ילדות מאושרת. בחופשת הקיץ הייתי מצטרף כטרמפיסט לעגלותיהם של מחלקי הלחם ושאר דברי המאפה ומבקר בכל כפרי הסביבה. הייתי הולך עם ילדי הנוצרים השכנים ללקט בשדה תות שדה, פטל, דובדבנים ופטריות בהרים וביערות הסמוכים.

מוסיף **פכט מאיר**: המנהג בימים ההם היה, שילד בגיל ארבע התחיל בחינוך דתי יהודי ב"חדר". הוא למד אלף-בית וכתובה באותיות עבריות אצל מורה שנקרא "מלמד". למדתי את כל אלה אצל המלמד גולדנברג. המשכתי לימוד זה אצל הורוביץ אהרון בשעות שלאחר הצהריים, כי בבוקר למדתי בבית הספר העממי. המלמד הורוביץ היה איש קפדני, ידוע ומכובד בעירנו. הוא זה שהכין את הנערים לטקס ה"בר־מצווה" במלאת להם שלוש עשרה, וגם בלימוד יותר מעמיק בחומש עם פירוש רש"י וגם קצת גמרא.

ישראל רוזנטל מספר על לימודיו אחרי ה"חדר": אחרי ה"חדר" למדנו אצל בחור ישיבה שהרב רובין הביא מטרנסילוניה. חינוך יהודי קיבלתי ב"חדר". בחג ל"ג בעומר היינו יוצאים עם ה"רעבע" (המלמד ב"חדר") אל השדה. כל אחד הביא חבילת פירות מן הבית. ערבבנו הכל וה"רעבע" חילק מנה לכל אחד ואחד.

על ה"חדר" בואמה, מספר **שאול מרדלר**: היה זה "חדר" צמוד לבית הכנסת הגדול. בני שלוש למדו יחד עם בני שלוש עשרה. ההמולה היתה רבה. בתקופה מסוימת הופסקו לימודי ה"חדר" והוחלפו ב"הוראה שחורה": הרבי של החדר היה בא ללמד אותי בבית הורי.

ארני שפטר

בית הקברות היהודי של קימפולונג

נדמה, שאחד מבתי הקברות היהודיים, מן העתיקים ביותר הקיימים בבוקובינה, הוא בית הקברות של קהילת יהודי קימפולונג. נמצאו בו קברים של יהודים שנקברו עוד בתקופת שלטון התורכים, כלומר לפני 1775, השנה שבה הועברה בבוקובינה משלטון תורכי לשלטון אוסטריה.

על כיתובי המצבות מן התקופה ההיא מסר מילו הוימן שחקר את המצבות העתיקות בשנים האחרונות.

בית הקברות היהודי בקימפולונג נמצא במרחק שני קילומטרים ממרכז העיר, למרגלות הר הרונק, לאורך פלג המים "ואליה סיאקה", בערך בחצי הדרך שבין קימפולונג העיר והשכונה הידועה כ"קאפול סאטולוי" (או: קימפולונג הישנה). בית הקברות מוקף חומה שחלקים ממנה נפגמו ויש צורך לתקנם.

בצד הישן של בית הקברות, בחלק שבו רוב המצבות נפלו, נטו הצידה או שקעו באדמה, שם התגלו הקברים מימי התורכים. המצבות, החל משנת 1910 ועד לימינו אנו, הן צפופות למדי וחלק מהן נטו הצידה או נפלו.

מבקרים רבים שבאו לקברי אבותיהם ויקיריהם, התלוננו על הקושי למצוא את קבריהם של קרוביהם, וזאת כיוון שאין תוכנית שלפיה ניתן למצוא את הקברים. שורות המצבות צפופות ואינן ישרות, ואילו הכיתוב על המצבות נמחק לפעמים או שכוסה בצמחים המקשים מאוד על קריאת הכתוב.

באותו בית הקברות נמצאים קברותיהם של שני רבנים מפורסמים, ששרתו את הקהילה היהודית בקימפולונג. המדובר בקברים של הרבנים יששכר המר וזולף מישל. לשניהם יש אוהל מעל לקברותיהם. כל אלה שמבקרים בבית הקברות, יהודים וגם שאינם יהודים, מדליקים נרות ליד קברי הרבנים.

לנוכח המצב הקיים, עליו הערנו לעיל, והיות והנהלת הקהילה היהודית בקימפולונג לא השתדלה מעולם לרשום את תוכנית הקברים כדי להקל על מציאתם, יזם "ארגון יוצאי קימפולונג בישראל" הזמנת שרטוט טופוגרפי של בית הקברות. את השרטוט ערך הטכנאי עדי ברגמן מקימפולונג.

תרשים א' מסופח וניתן לראות בו את תוכנית בית הקברות שמחולק לשש חלקות, לפי האותיות (A, B, C, D, E, F) והקברים ממוספרים. המיספור נעשה בחמש חלקות בלבד, כיוון שבחלקה F בה מצויים הקברים הישנים ביותר, הכיתובים אינם ניתנים לפיענוח.

באשר לשרטוט ב' יש לציין שהכניסה לבית הקברות היתה מהשער של חלקה A. שער זה נסגר כי הגישה אליו היתה דרך חצר פרטית ובאותו מקום נוצר חלל ריק שבו נקברו אנשים. כיום הכניסה הנה מהשער של דירת השומר ואוהלו של הרב מישל. הנפטרים מובלים בעגלה מהשער החדש הנמצא סמוך לכביש ראשי.

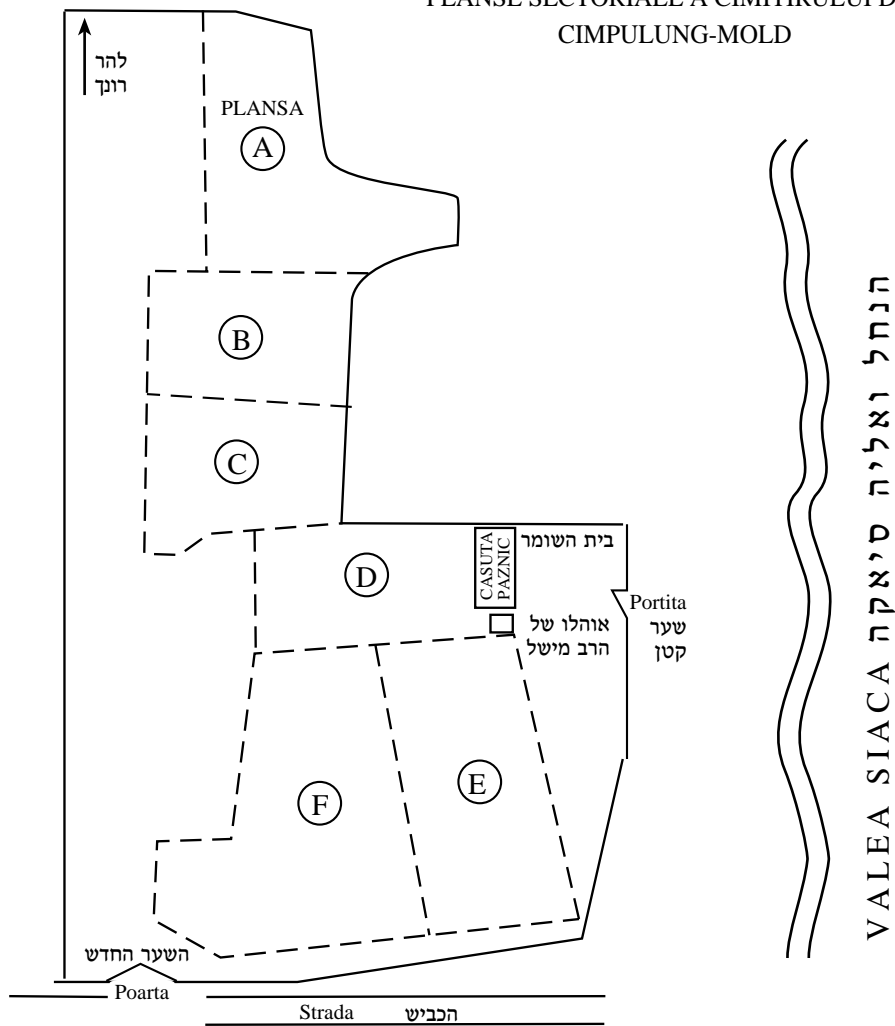
החל מאוקטובר 1941 לא חיו יהודים בקימפולונג (מפני שכולם גורשו לטרנסניסטריה) וממילא לא היתה כל פעילות בבית הקברות. עם שובם של מגורשי טרנסניסטריה לקימפולונג (1944) מתמלא חלק גדול של בית הקברות מיהודים אלה שחזרו אחר סבל רב, רעב, קור ועינויים.

בשנת 1950 התקיימה הלווייתו וקבורתו של הסבון "ריף", שלדעת רבים נעשה משומן של יהודים מושמדים. REINES JUDEN FETT - R.J.F. מי שמבקר את בית הקברות יכול למצוא את מצבותיהם של מכרים רבים, עמהם חי ופעל יחד בקימפולונג. כיום בית הקברות עומד להיסגר, כי כעת חיים בקימפולונג רק 12 יהודים. ואם לא יבואו משפחות יהודיות חדשות להתיישב בה, בית הקברות יישאר בבחינת הוכחה כי בעבר יהודים רבים חיו בעיר הזאת.

תוכנית חלוקת בית הקברות בקימפולונג לחלקות:

תרשים א'

PLANUL DE IMPARTIRE IN
PLANSE SECTORIALE A CIMITIRULUI DIN
CIMPULUNG-MOLD

תרשים ב' - המצבות הממוספרות בחלקות "D" ו-"E"

